

William Styron (1925–2006): SOPHIA VOLBA (1979)

1 (...) „*Ich bin polnisch! In Krakau geboren!*“ A pak vyhrkla zoufale: „Ale nejsem Židovka! Ani moje děti – taky nejsou židi...“ A dodala: „Jsou čistá rasa. A mluví německy.“ A konečně mu oznámila: „Já jsem křesťanka. Věřící katolička.“

Doktor se opět otočil k ní. Povytáhl obočí a podíval se na Sophii vlhkými těkavými očima, s podnapilým pohledem bez úsměvu. Byl u ní v tu chvíli tak blízko, že jasně cítila alkoholické výpary – nažluklý pach ječmene nebo žita – a neměla sílu ten pohled opětvovat. A v tu chvíli si uvědomila, že řekla, co neměla, možná něco osudově chybného. Na okamžik odvrátila obličej, pohlédla na frontu vězňů, kteří se vlekli svou Golgotou k selekci, a uviděla Evina profesora hry na flétnu Zaorského, kterého zastihla právě v onom osudově zpečetěném okamžiku jeho života – jediným, téměř nepostřehnutelným kývnutím hlavy jej doktor poslal nalevo, do Brzezinky. Pak se dr. Jemand von Niemand znovu obrátil k ní a řekl: „Takže ty nejsi komunistka. Ty jsi věřící.“

„*Ja, mein Hauptmann.* Věřím v Krista.“ Ta pošetlost! Vycítila z jeho postoje, z výrazu jeho očí – z nového výrazu jeho očí, v kterých jako by silně zajiskřilo –, že všechno, co řekla a říká, jí vůbec nijak nepomůže a nijak ji neochrání, naopak, že to všechno vede velice rychle k zlému konci. Pomyslela si: Kdybych rázem oněměla!

Doktor trochu vrávorál. Naklonil se na okamžik k nějakému svému vojenskému poskokovi, který v ruce držel podložku s ležstý, a něco mu šeptal, zatímco se soustředěně dloubal v nose. Eva se prudce přitiskla k Sophii a rozplakala se. „Takže ty věříš v Krista spasitele?“ řekl jí doktor těžkým jazykem, ale hlasem podivně věcným, jako přednášející, který zkoumá poněkud nejasný aspekt nějakého logického axiomatu. Pak pronesl cosi, co jí na okamžik dokonale mystifikovalo: „Copak neřekl, Nechte maličkých přijít ke mně?“ Otočil se k ní zády, s úpornými trhavými pohyby opilce.

Sophie, zajíkájící se hrůzou, už už měla na jazyku nějakou tupou odpověď, když jí doktor řekl: „Smíš si nechat jedno děcko.“

„*Bitte?*“ vyjekla Sophie.

„Smíš si nechat jedno děcko,“ opakoval. „Druhé půjde pryč. Které si chceš nechat?“

„Chcete říct, že musím sama zvolit?“

„Jseš Polka, nejsi Židovka. Máš výsadu – máš volbu.“

Jakékoli uvažování jako by v ní ustrnulo, přestalo. Pak cítila, jak se pod ní podlomila kolena. „Já nemůžu volit! Já přece nemůžu volit!“ začala křičet. Dobře se pamatovala, jak se tehdy rozkřičela! Ani mučení andělů nekřičeli tak hlasitě do lomu pekelných muk. „*Ich kann nich wählen!*“ vykřikla.

Doktor si uvědomil, že výstup vzbuzuje nežádoucí pozornost. „Neřvi!“ poručil jí. „Dělej a řekni, jak ses rozhodla. Vyber jedno, krucihiml, anebo tam pošlu obě. A dělej!“

Vůbec tomu všemu nemohla věřit. Vůbec nevěřila, že tu najednou klečí na tom drsném cementu, tiskne k sobě obě děti tak zoufale, že má pocit, jako by jejich kůže měla i přes vrstvy šatů rázem srůst s její. Nemohla tomu věřit, totálně, až k hranici pomatení mysli. A její neschopnost uvěřit se zračila i v očích hubeného Rottenführera s voskovou pleť, doktorova pomocníka, ke kterému náhle z nevysvětlitelných důvodů upírala prosebný zrak. I on byl zřejmě ohromen a opětoval její údiv pohledem široce otevřených očí s překvapeným výrazem, jako by chtěl říct: Já tomu taky nerozumím.

„Nenuťte mě volit,“ šeptala v úpěnlivé prosbě. „To přece nemůžu.“

„Tak je tam pošlete obě,“ řekl doktor pomocníkovi, „*nach links.*“

„Mami!“ a už slyšela Evin tichý, ale silící pláč, protože právě v tom okamžiku dítě od sebe odstrčila a s podivně neohrabaným pohybem se na vycementované rampě zvedla. „Vezměte si tu menší!“ vykřikla. „Vezměte si mou malou!“

A v té chvíli vzal doktorův pomocník Evu šetrně za ručičku – na jeho ohleduplnost se Sophie marně snažila zapomenout – a odváděl ji do čekající legie zatracených. Věcně si vybavovala ten matný obrázek, jak se to dítě se zoufale prosebnými zraky stále a stále otáčí. Ale jelikož jí pak téměř oslepila záplava slaných slzí, přec jen byla ušetřena a výraz v Evině obličejí nerozeznávala, za což byla vděčná. Protože v tom nejsmutnějším koutě svého upřímného srdce naprosto jistě věřila, že to by nesnesla, protože už tak byla téměř šílená, když viděla, jak jí ta malá postavička navždy mizí z očí.

„Držela pořád toho svého medvídka – a svoji flétnu,“ dodala Sophie na závěr. „Celá ta léta jsem nebyla s to tahle slova přenést přes srdce. Vyslovit je, v jakémkoli jazyce.“

? Jakých výrazových prostředků autor používá k zesílení dojmu scény?

Jak byste na základě ukázky popsalí Sophii? Jaký typ člověka podle vás představuje?

Pokuste se vysvětlit, v čem lze v románu vidět inspiraci antickým dramatem.

Proč se podle vás právě židovská problematika stala tak častým námětem v poválečné světové literatuře? Jaké je místo holocaustu v dějinách 20. stol.?

2 (Vypravěč s odstupem reflektuje okolnosti vzniku příběhu o Sophii.)

Panebože, jak ten čas od dob Sophie a Nathana a Leslie Lapidusové rychle uběhl. Ta rodinná tragédie, kterou jsem se s takovým úsilím snažil zplodit u Yetty Zimmermanové, už dávno vyšla (k všeobecnému uznání, v jaké jsem se ve svém mládí ani neodvažoval doufat); napsal jsem ještě další díla a taky pár nijak zvlášť nadšených ani zvlášť angažovaných žurnalistických věcí v oblíbeném stylu šedesátých let. **Ale moje srdce pořád patřilo umění románu**^[1] – o kterém se říkalo, že je na umění, nebo dokonce pámbůh nám pomoz, že je už k nevzkříšení mrtvé – a těšilo mě, že jsem toho roku 1967 mohl dokázat mylnost pověsti o jeho zániku (aspoň k svému osobnímu zadostiučinění), když jsem vydal dílo, které odpovídalo nejen mým filozofickým a estetickým požadavkům romanopisce, ale našlo si také statisíce čtenářů – z nichž ne všichni, jak se později ukázalo, byli nad touto událostí tak zcela šťastni. Ale to už je jiná záležitost, a pokud se mi promine toto osobní potěšení, řeknu prostě, že ten rok pro mne byl obecně příznivý.

Ta malá hodnotící poznámka pramení ze skutečnosti, že jsem tehdy prodělával – **jak tomu obvykle bývá po řadě perných let strávených nad náročnou tvůrčí prací**^[2] – období malátné deprese, tíživé volní krize z bezradného pocitu, co počít nyní. Takový pocit prožívá řada autorů, kteří dokončili nějaké náročné koncipované dílo; **je to jako malá smrt**,^[3] člověku se chce stáhnout zpátky do vlhkého lůna a stát se opět vajíčkem. Ale povinnost mi nedala, znovu jsem musel vzpomínat, jako už tolikrát předtím, na Sophii. Dvacet let **útočila na moji paměť**^[4] Sophie se svým životem – minulým i tím, který jsme prožili spolu – i Nathan a jeho život a všechno to Sophiiho úděsné utrpení v tom proletenci stále se zhoršujících okolností, které hnaly tu nebohou **slámově plavou kouzelnou**^[5] Polku přímo do záhuby, až se z té úporně doléhající vzpomínky stala téměř nepotlačitelná neuroza. Na krajinu toho léta a na její živoucí postavy **napadal prach**^[6], takže v mé mysli působily jako vybledlá fotografie ze zteřelých černých stránek starého alba, a zacházely ještě víc a stávaly se nezřetelnými, jak **život odvíjel s necitelným spěchem nit mého života**^[7] do středního věku, ale muka toho léta stále volala po vysvětlení. A tak jsem v posledních měsících roku 1967 začal o Sophii a Nathanovi vážně přemýšlet a přemítal o jejich smutném osudu; věděl jsem, že jej budu muset jednou pojednat, stejně jako jsem před lety s takovým úspěchem a tak zdařile pojednal osud jiné mladé ženy, kterou jsem beznadějně miloval – žalostný osud Marie Huntové. Z různých příčin se stalo, že mělo uplynout ještě několik roků, než jsem začal psát příběh Sophie, jak je vylíčen na těchto stránkách. Ale mé tehdejší přípravné práce vyžadovaly, abych ještě nějakou dobu mučil sám sebe a absorboval co nejvíc literatury o *l'univers concentrationnaire*. A při četbě George Steinera jsem zažil šok poznání.

(*Odeon, Praha 1985; překlad R. Nenadál*)

[1] metonymie

[2] parenthese (vsuvka)

[3] přirovnání

[4] katachreze

[5] epiteton

[6] obrazné pojmenování

[7] personifikace

1 Román není jen velkým, tragickým příběhem. Je také – jak je to v próze 20. stol. časté – úvahou o samotném psaní románu. Objevuje se tu častý motiv reflexe procesu psaní a román jako celek je vlastně polemikou s tezí o „smrti románu“, s výroky některých kritiků o jeho úpadku. Z tohoto pohledu je také typický způsob vyprávění příběhu a jeho místo ve struktuře díla. V ukázce se vypravěč pouští do komentáře Sophiina osudu, který mu slouží jako zástupný příklad pro zamyšlení nad paradoxy, které přináší skutečnost holocaustu. Cituje přitom původní text literárního badatele a spisovatele Georga Steinera (a jindy zase dobové dokumenty apod.). Součástí prózy jsou tak postupy literatury faktu a esejistiky, a román se stává skutečným „mnohohlasím“ různých stylů, rovin vyprávění atd. William Styron touto prózou naplňuje jednu z tezí literární teorie, která o románu mluví jako o složitém, mnohvrstevnatém útvaru, jako o určitém modelu světa, o samostatném „vesmíru“.